

ЖЕЉКО ВУЧКОВИЋ *
Универзитет у Новом Саду
Педагошки факултет
Сомбор

УДК 004.738.5:655.41]:028
Научна критика
Примљен: 02.03.2012
Одобен: 18.05.2012

КЛИКТАЊЕ И МИШЉЕЊЕ: КУЛТУРА КЊИГЕ И ЧИТАЊА У ЕРИ ИНТЕРНЕТА**

Сажетак: У овом раду аутор преиспитује мисију књига и библиотека у ери Интернета, са педагошког, културолошког и епистемолошког аспекта. Полазиште истраживања је идеја о књизи као микромоделу целокупне културе. Све велике смене комуникационих парадигми праћене су оштрим полемикама заступника старих и нових технологија. Аутор указује на то да школе и библиотеке морају чувати и преносити знања и информације у различитим облицима и на различитим носиоцима, медијима и технологијама, а истовремено сачувати однос према књизи као оваплоћењу и симболу културе. Електронски медији неће уништити цивилизацију књиге. Они ће радикално променити начин на који људи делују и размишљају, док ће нови начини комуницирања временом понудити могућности за одговарајуће организовање и разумевање света у коме живимо. У закључку се указује на значај имплементације интегралне информационе писмености као разумевања квалитета информационих извора, критичке и креативне трансформације информација у значења, знања и идеје.

Кључне речи: књиге, читање, библиотеке, култура, интернет

Преображаји књиге

Са развојем дигиталних технологија и појавом електронских књига и виртуелних библиотека по први пут у историји цивилизације рас-

* zeljko.sombor@yahoo.com, 063 11 61 770

** Рад је урађен у оквиру пројекта Дигиталне медијске технологије и друштвено - образовне промене, број 47 020, који финансира Министарство за науку Републике Србије.

кида се блиска веза између дискурса и његовог материјалног носиоца. Заточници Гутенбергове (Gutenberg) галаксије тешко могу да се помире са прогнозом да једног дана више неће моћи да осете мирис своје омиљене књиге нити да на њеним пожутелим листовима одгонетају трагове ранијих читања. Па ипак, поменути проблем поред своје емоционалне и сентименталне димензије има и своје значајне педагошке, културолошке и епистемолошке импликације. Медијум је порука, облик и начин на који нешто саопштавамо одређује садржај и смисао онога што желимо да пренесемо. Да ли ће брзо и површно читање у свету хипертекстуалности уништити смисао и разумевање, хоће ли екран заменити књигу, хоће ли кликтање заменити мишљење? Најважнији актери информационог друштва, школе, универзитети, библиотеке, суочавају се са парадоксима дигиталног света: површност и брзина замењују мудрост и образовање, растући квантитет информација и разни методи лаког и брзог приступа не гарантују квалитет и креативност њихове употребе. Постмодерно уверење да су све вредности легитимне и да су све информације и све истине лако доступне у дигиталном облику као негативан резултат има недовољну информациону писменост и све очигледнији недостатак елементарних знања о свету у којем живимо.

Књига на богослужењу, књига у ђачкој торби, књига на полици библиотеке, књига у коферу путника, књига под јастуком болесника, књига на компактном диску, електронска књига, књига на Интернету ... Постоји ли уопште нека трајна и потпуна дефиниција, неко заједничко језгро, неки свеобухватан *појам књиге*? Или је реч о међусобно неупоредивим контекстима и садржајима, о непрецизности и непотпуности језичких одређења? Као да књига измиче свакој дефиницији, као да је књига увек негде другде: „То додуше вреди и за већину производа људске делатности, али посебност је књиге у томе што се намере, употребне намене и техника, које би све заједно могле послужити као основа за дефиницију, не дају сапети у оквире феномена књиге. Оне, напротив, те оквире увелико надилазе, те у одређеном смислу задржавају своју аутономију и развијају се према повесним приликама, делују једне на друге, узајамно мењају садржај, изазивајући непрестане и безбројне промене не само књиге него и њеног положаја и улоге у животу појединца и друштва” (Escarpit 1978: 14).

Током своје повесне еволуције књига је пролазила кроз различите техничке, естетске и функционалне преображаје. При томе је свака техничка новина, битна за производњу и ширење књиге, у потпуности прихватана тек онда када је одговарала аутентичним друштвеним потребама. Различите етапе у еволуцији књиге јасно показују значај метода,

оруђа и техника помоћу којих се људска искуства и сазнања чувају, преносе, користе и институционализују у друштвеној пракси.

Према класификацији Робера Ескарпија (Ескарпит), датој у његовом познатом делу *Револуција књиге*, прва етапа у развоју књиге био је *волумен*, то јест свитак листова папируса, облик погодан за књижевни живот у класичној Атини, а касније и у Риму. У ограниченом опсегу античког полиса јавно читање са папируса представљало је најприроднији облик објављивања књижевног дела и укупне књижевне комуникације. Оно што је за стари век значило свитак папируса, за средњи век је пергаментни *кодекс*. Он је много више одговарао правним, научним и црквеним текстовима, цивилизацији у којој су политичка стабилност, теологија и обнова античких сазнања били важнији од лепе књижевности. Више од хиљаду година рукописна књига на увезаним листовима пергамента биће универзално средство за очување, саопштавање и ширење мисли како у хришћанском, тако и у арапском и хебрејском свету.

Гутенбергова штампарска револуција, као следећа велика епоха развоја књиге, започиње средином 15. века, у време када књига у Европи постаје веома тражена роба, када у градовима расте број писменог становништва, када је студентима неопходна стручна литература и када откриће класичних античких рукописа изазива широко интересовање учених људи. Штампана је убрзо почела да осваја и преобликује друштвену свест и све области живота. Тако ће, на пример, *Библија* штампана на народном језику убрзати рушење старе црквене хијерархије и подстаћи настанак и ширење протестантизма. Још су очигледније промене у читавом низу институција заснованих на штампаним, какве су књиге и часописи, образовни систем, издавачка делатност, библиотеке и слично.

Општа прихваћеност штампаног папирног кодекса представља добар пример информационог и комуникационог медија који је подједнако погодан и ефикасан, лак за израду, чување и коришћење. Штампану књигу чини срећан спој алфабетског писма, кодекса као облика публикације, папира као материјала и технологије штампања помичним штампарским слогом. Сваки од ових саставних елемената, као и њихова целина, има своју властиту историју и период усавршавања и прилагођавања. Познато је тако да штампана књига није одмах успела да истисне и замени рукописне облике књиге, који ће настајати још дуго након Гутенберговог изума. Низ година, ране штампане књиге биће готово у свему налик на рукописне. И Гутенбергова *Библија* из 1454-1455. године, и многе друге књиге касније штампане, гломазног су формата, а по облику слова, изгледу лигатура и скраћеница, непостојању насловне странице и сличним детаљима може се рећи да оне у потпуности опо-

нашају рукописна дела. Тек ће Ratdoltov *Calendarium* штампан 1476. године у Венецији имати прву потпуну насловну страну, а многе штампане књиге неће је добити ни у првим деценијама 16. столећа. (Стипчевић, 1985: 303)

Ипак, штампана књига незадрживо се шири, а штампарске радионице ничу у свим значајнијим културним центрима Европе. Талас штампарија креће из Мајнца 1454. године, до Рима допире 1464, до Париза 1470, до Валенције 1474, а до Лондона 1476. Најстарија српска штампана књига, *Октоих првогласник*, објављена је на Цетињу 1494. године. Неки аутори процењују да је до 1500. године у укупно 260 европских градова радило 1100 штампарских радионица, у којима је штампано између 15 и 20 милиона инкунабула. Значај ових чињеница још је већи ако се узме у обзир да је тадашња Европа бројила мање од сто милиона становника, углавном неписмених.

Брзи напредак штампарске вештине означиће почетак великих, често и револуционарних промена у културном, духовном, економском и политичком животу. Велики број примерака штампаних књига омогућио је да књиге буду не само широко доступне, већ и знатно јефтиније од својих рукописних претходница. Такође, идентичност сваког примерка једног издања омогућила је низ других предности у коришћењу књига: индексе, цитирање, библиографске записе и слично. Формат књиге се смањује тако да књиге постају погодније за преношење и читање. Књига добија важност какву није имала у читавој дотадашњој историји, постајући најважније и најделотворније средство за преношење и ширење научних и свих других информација и моћна полуца целокупног цивилизацијског напретка.

Записана људска реч и мисао, у штампаној форми, постаће део разноврсних сфера друштвене делатности, чији је значај тешко у потпуности истаћи и разумети. Свест о значењу и домашају Гутенберговог открића брзо се проширила Европом. У свом славном делу *Гаргантуа и Пантагруел* Франсоа Рабле (Rabelais) (1490-1553) исписаће хвалоспев типографској вештини, уверен у њену мисију демократизације људског знања, које се обилно лије испод штампарске пресе, као вино испод пресе за гвожђе: „Данас су све науке на снагу враћене, језици су обновљени; језик гречески, без кога се нико не би без стида могао назвати ученим, јеврејски, халдејски, латински. Печатња толико отмена и исправна, која је сад у општој употреби, у моје доба је изумевана само по надахнућу божанском, као што се, с друге стране, вели за артиљерију да је пронађена навођењем ђаволским. Свет је пун научника, преучених наставника, библиотека пространих, да већ мислим да ни у доба Плато-

на и Цицерона и Папинијана није било толико згоде да се учи као сад ... Видим већ да су данашњи хајдуци, целати, пробисвети и коњушари сто пута учевнији и изображенији но доктори и проповедници мога времена. Шта да кажем? Чак су и жене и девојке показале тежњу ка тој слави и дики, ка тој небеској мани благе науке”. (Рабле, 1959: 206)

Нови друштвени феномен повезан са масовном производњом књига, на који у наведеном одељку Рабле духовито указује, заправо је настанак *читалачке публике*. У времену рукописних књига, књиге немају ни своје писце нити своју публику у пуном смислу ових појмова. Средњовековна схоластичка традиција учења и преношења знања заснована је на понављању и пасивности много више него на критичности, оригиналности и иновативности. Под утицајем цркве као доминантне снаге интелектуалног и културног живота, истраживање природних појава и пракса експериментисања не сматрају се нарочито потребним нити пожељним. Свака оригиналност и искакање из утврђеног погледа на свет лако су се могли сузбити и контролисати. Појава и ширење штампе заувек мењају схоластички модел науке и културе. И свети и световни и научни текстови постају доступни све ширем слоју људи, а сваки писмен човек може их читати, разумевати и критички просуђивати. Пре појаве типографије научници су током свог живота могли видети свега неколико десетака књига, а након Гутенберговог проналаска они могу консултовати читаве библиотеке са хиљадама примерака књига штампаних у целој Европи, и чији аутори такође имају доступ до нарастајућег корпуса научног сазнања. Знање постаје отворено за научну проверу и критику. Књига омогућује да знање постане и кумулативно, јер му свака генерација даје властити допринос. Нове идеје и информације у форми књиге лако прелазе границе градова и земаља.

Низ економских, социо-психолошких и политичких промена које доноси појава штампарства из темеља мења европску цивилизацију. Нови медиј утиче и на владаре и на побуњенике, као и на најшире слојеве становништва. Маршал Меклуан (McLuhan) ће прецизно одредити основне правце промена које доноси гутенберговски подухват.

1. Својом једнообразношћу, прецизношћу, поновљивошћу, механичком израдом, штампана књига је прототип будуће индустријске производње и покретач робноновчане привреде.
2. Штампа је омогућила да људи виде своје народне језике и тако је подстакла конституисање нација и националног јединства, слободе и заједничких вредности: „Ми који говоримо језиком који је говорио Шекспир морамо бити слободни или морамо умрети”.
3. Као што је фонетско писмо омогућило стварање Римског царства, тако је и штампа, као средство друштвеног општења, помогла строжу, законски ре-

гулисану, организацију ренесансних држава. Нико није могао бити изузет од примене закона када су правни прописи могли да се публикују и шире у форми идентичних штампаних текстова.

4. Једнообразност и поновљивост штампе створили су политичку аритметику 17. и хедонистички рачун 18. века.
5. На социо-психолошком плану штампа је подстакла и створила индивидуализам. Читајући књигу по властитом, слободном избору, човек се издваја из колективне анонимности, стиче сопствена гледишта и рационалан однос према стварности. (Меклуан, 1973)

Штампарска технологија проузроковаће и прву *експлозију информација* у дотадашњој повести човечанства. Тако ће знаменито дело Еразма Ротердамског *Похвала лудости* 1515. године у првом издању бити штампано у 1 800 примерака, а за Еразмовог живота биће објављено 27 издања ове књиге. Лутеров превод *Библије* на немачки језик доживеће тираж од близу пола милиона примерака. Демократизација знања и све снажнија друштвена улога књига и библиотека отвориће врата успону науке, развоју нових научних метода и епохи европског просветитељства. Усавршавање штампарских машина отвориће еру масовне, јефтине и општедоступне књиге, која и данас траје. Међутим, нова комуникациона средства у 20. столећу довешће пред велике изазове Гутенбергову цивилизацију штампане књиге.

Смисао читања

Ма колико вредна, садржајна и оригинална била, књига ступа у живот, у своју пуну егзистенцију, тек чином читања. Ако не пронађу одјек и одзив у душама и умовима читалаца, све речи записане у књигама, новинама или у било ком другом штампаном или електронском медију, остају само „узалуд испаљени меци”, како је једном приметио Жан Пол Сартр, филозоф и књижевник који је своју аутобиографију објавио под упечатљивим насловом: *Речи*.

Иако се, на први поглед, чини да је феномен читања не само свеприсутан већ и очигледан и саморазумљив, при ближем испитивању може се показати да ствари са читањем и око њега нису нимало једноставне и да нам је неопходно продубљеније разумевање читања, разумевање које бисмо могли назвати *читање читања*.

Наши разлози за читање су исто толико чудни и разноврсни као и наши разлози за живљење, пише Данијел Пенак. Глагол *читати* не подноси императив, баш као и глаголи *волети* или *сањарити*. Читање је,

као и љубав, начин постојања, а време посвећено читању, баш као и време посвећено љубави, продужава живот. За посвећеног читаоца читање је друштво које не заузима ничије место, али које нико други не би ни могао заменити. Читање нас удаљава од стварног света, али само да бисмо открили његов смисао. Оно не нуди човеку никакво коначно објашњење његове судбине, али испреда густу потку међусобног саучесништва између живота и човека. (Пенак, 1998)

У писму госпођи Шантепје, јуна 1857. године, француски књижевник Гистав Флобер (Флауберт) написао је чувену реченицу: *Читати да би се живело*. Доиста, читање је нешто много више и значајније од пуког задовољства. Читање је предуслов за разумевање света. Читање је претпоставка међуљудске комуникације и стога и суштинска функција образовања, културе и друштвености.

У узбудљивој и подстицајној књизи *Историја читања* Алберто Мангел истиче да је читалац увек човек који чита неки смисао. Читамо сами себе и свет око нас како бисмо сагледали шта смо, где смо и куда идемо: „Читаоци књига, у чију сам породицу не знајући ступао (увек мислимо да смо у сваком открићу сами, и да је свако искуство, од рођења до смрти, застрашујуће јединствено), проширују или усмеравају функцију која нам је свима заједничка. Читање слова на страници је само један од њених многобројних видова. Астроном који чита мапу звезда које више не постоје; јапански архитекта који чита земљиште на којем треба да буде изграђена нова кућа заштићена од злих сила; зоолог који чита трагове животиња у шуми; играчица карата која чита покрете партнера пре него што ће бацити победничку карту; плесачица која чита упутства кореографа и гледалиште које чита њене покрете на сцени; ткаља која чита замршен нацрт тепиха који тка; оргуљаш који чита различите истовремене низове нота усклађених на страници; родитељ који чита бебино лице тражећи знаке радости, страха или чуђења; кинески гаталац који чита древне ознаке на корњачином оклопу; љубавник који ноћу под покривачем, наслепо чита тело вољене, психијатар који помаже пацијентима да читају своје збуњујуће снове; хавајски рибар који, урањајући руку у море, чита океанске струје; земљорадник који чита временске прилике на небу - сви они са читаоцима књига деле умеће одгонетања и превођења знакова.” (Мангел, 2005: 16).

Читање представља необичну спону између индивидуалности и заједнице. Читање је дубоко лични чин, процес који се одвија у самоћи, у посвећеном и заштићеном читалачком простору. Па ипак, док одгонета тајну неке књиге у тишини и самоћи, сваки читалац као да пружа руке ка неком непознатом сабрату, саучеснику са којим дели сличне

емоције, идеале и вредности. Виртуелна заједница читања тако нас укључује у реалну комуникациону заједницу, као могући темељ нове, хуманије друштвености.

Циљ овог текста није да понуди било какав коначан одговор о улози и судбини књига и читања у информационом друштву. Управо обрнуто, покушаћемо да отворимо неколико питања о смислу читања у савременом свету и да покажемо да је реч о феноменима који су итекако индикативни не само за свет књига и библиотека, већ и за образовање, културу и друштво у целини. Методолошко полазиште нашег истраживања чини идеја о књизи и читању као микромоделу целокупне културе. Култура, књиге и читање чине нераскидиво јединство. Култура, као свет симболичних и осмишљених творевина човековог стваралаштва, отвара животни простор за читање, мишљење и разумевање: „У контексту овакве улоге свет као културна реалност претвара се у једну огромну књигу која укључује знања, веровања, уметност, морал, законе, обичаје, а такође и информатичке способности и навике које је саздао и усвојио човек као члан друштва.” (Карданова 2009: 425).

Људи књиге и људи екрана

Више од пет векова наш интелектуални и културни дискурс обликују модели комуникације који проистичу из природе штампаних медија, тако да прелазак на мрежно и електронско комуницирање доноси наговештај радикалног преустројства у начинима понашања и разумевања света, у поимању ауторитета, у односу аутора и читалаца, у начину на које циркулишу идеје и модели понашања и мишљења. Померање доминантног модела комуницирања од књиге ка екрану доноси нове изазове, у распону од репресивног до еманципаторског модела света. Расправа о будућности књиге и читања тако постаје расправа о магистралним правцима развоја образовања, друштва и културе.

У последњој декади 20. века појављују се и оштре научне полемике о природи, смеру и смислу информатичке револуције и њеном утицају на читање, образовање и културу. Актери ових полемика у основи се могу поделити на заступнике дигиталног оптимизма и на дигиталне скептике. Амерички футуролог Николас Негропонт (Negropont) један је од најутицајнијих заступника безграничног технолошког оптимизма, у књизи чији наслов садржи јасну поруку и препоруку: *Бити дигиталан*. У овом манифесту компјутерске ере, Негропонт образлаже своје уверење да ће тек у информатичком друштву бити могућа пуна слобода сва-

ког појединца, подржана компјутерима и телекомуникацијама као „коначном технологијом слободе”: „Више од свега осталог, мој оптимизам долази из оснажујуће природе дигиталног начина живота. Приступ, мобилност и способност да се утиче на промену јесу фактори који ће будућност учинити тако различитом од садашњости. Информативни аутопут данас може звучати као заблуда, али он је прикривена изјава о сутрашњици. Он ће постојати, превазилазећи наша најлуђа предвиђања. Како деца буду усвајала глобалне информативне ресурсе и како буду откривала слободу да без дозвола учитеља раде са њима, ми ћемо бити на путу да пронађемо нову наду и достојанство на местима где су они претходно врло мало постојали”. (Негропонт, 1998: 236). Негропонт посебно наглашава да истинска вредност компјутерских мрежа и интернета мање лежи у информацијама, а више у људској заједници. Информативна магистрала је много више него пречица ка свакој књизи у Конгресној библиотеци – она ствара потпуно нову глобалну друштвену заједницу.

Са супротног, критичког полазишта, у књизи под насловом *Гутенбергове елегије*, Свен Биркерц (Биркертс) истражује судбину књиге и читања у електронској култури. Савремена цивилизација налази се у средишту транзиције, друштвеног и технолошког преображаја од штампе ка електронској комуникацији. Књига је, сматра Биркерц, идеално средство за пренос идеја, средство које је прославило реч обезбеђујући јој трајност, преносивост и свеприсутност. Књиге су простор рефлексije и мудрости, темељ за учење и разумевање света око нас. Искуство читања доводи нас до властитих корена и осветљава најскривеније тајне људске егзистенције. (Birkerts, 1994)

Какве су последице заласка Гутенбергове галаксије и транзиције од културе књиге до културе екрана и електронске комуникације? Према Биркерцу, последице су веома забрињавајуће: фрагментаризација простора и времена, губитак пажње и посвећености, нестрпљивост, брзина и површност, недостатак жеље за систематским и продубљеним читањем и истраживањем, губљење вере у приповедање, радикални раскид са традицијом, одсуство визије, осиромашење и ерозија језика, укидање приватности, тотална зависност о технологији. Овај електронски постмодернизам ставља на коцку душу појединца и друштва у целини, подривајући саму суштину личног и колективног идентитета и трајања. Укратко, постмодерни електронски свет нуди нам Фаустову нагодбу у којој продајемо своју духовност и своје душе за неизвесну дигиталну будућност.

Међутим, може се рећи да је дискусија о односу штампане књиге и електронског читача још увек у фази дефинисања правих проблема. Традиционалисти, попут Свена Биркерца, упозоравају на техничке и емоционалне недостатке е-читача: немате осећај докле сте стигли са читањем, не постоји мирис нити додир књиге, не постоје трагови ранијих читања. Чак је и оснивач компаније Амазон признао да је Киндле више услуга него артефакт. Такође, када читате деци, њихову пажњу више привлаче дугмићи и тастатура него садржај приче. Организациона логика електронског текста другачија је у односу на традиционалну књигу која је и даље најбољи модел продубљеног изучавања и студирања текста. Велики број нових издања и нових технологија за њихову припрему и дистрибуцију није гаранција активног и креативног читања и квалитетне читалачке публике. Како с правом запажа Јасна Јанићијевић, човек масовне публике мало чита велика и значајна дела светске литературе, спознајући стварност преко електронских слика које га довољно забављају, обавештавају или поучавају, и које су сурогат за сваку врсту креативног, индивидуалног стваралаштва: „Чудно је у којој мери човек данашњице, иако окружен најсавременијим електронским оруђем које му у сваком погледу олакшава живот, та иста оруђа најмање користи да уздигне своју духовност и покрене своју креативност, задовољавајући се илузијом да је сасвим довољно неговати властиту башту, како је то давно рекао лукави Волтер, и у њој имати потпуни комфор. Још ако ту башту може да прекрије и властитом електронском мрежом, може му се остварити некада сасвим утопијски сан да не искорачивши из ње, а задубљен у листање Интернета, сазна све што би му иначе књиге, људи и живи догађаји могли саопштити” (Јанићијевић 1999: 21).

С друге стране електронски ентузијаста указују на предности нових технологија, уз уверење да је дигитална писменост нова шанса за човечанство и да млада генерација нема емоционалних потешкоћа у прихватању нових медија. Такође, 2007. године на тржишту се појавила и машина за брзо штампање књига, Еспресо Бок Мацхине, која је у стању да преузме дигитализована издања и произведе и повеже класичну књигу од 300 страна са насловном страном и корицама за само четири минута. У току су договори са издавачима и дигиталним библиотекама који могу резултирати новом симбиозом гутенберговске и електронске цивилизације. Занимљиво је да је први пројекат дистрибуције књига у дигиталној форми назван управо именом Јохана Гутенберга. Пројекат који је 1971. године започео студент Универзитета у Илиноису Мајкл Харт (Hurt) залаже се за креирање електронских верзија књига у јавном домену и за њихово бесплатно дистрибуирање путем Интернета.

Данас је могуће преузети преко 30.000 наслова електронских књига, а преко 100.000 наслова доступно је преко институција које су партнери у пројекту. На адреси www.gutenberg.org доступна је и статистика коришћених електронских издања, па се тако на пример може видети да је марта 2010. најтраженија књига била *Алиса у земљи чуда* са 24.318 преузимања, док је на 97. месту *Комунистички манифест* са 2.464 преузимања.

Да ли ће нас интернет учинити паметнијим?

Полемика између заговорника и критичара дигиталне револуције наставља се и у нашем времену. Године 2008. у часопису *Атлантик* објављен је антологијски текст Николаса Кара (Carr) под насловом *Да ли нас Гугл заглупљује: шта интернет чини нашем мозгу?* Полазећи од Маклуанове максиме да је медијум порука, то јест да начин на који нешто саопштавамо утиче на смисао и садржај поруке, Кар истиче да интернет репрограмира нашу меморију, навикава нас на константно стање расуте пажње и води до нестајања способности дубинског читања и разумевања. Ми нисмо оно *шта* читамо, ми смо оно *како* читамо. Када читамо са екрана, брзо мењање фокуса и нових линкова претвара нас у пуке декодере информација, неспособне да се усредсредимо на садржај и пратимо сложене аргументе или заплете у тексту. Интернет не мења само начин на који читамо, већ и начин на који мислимо. (Carr, 2008). Тезе из овог есеја Кар разрађује у књизи *Плићаци: шта интернет чини нашем мозгу*, објављеној јуна 2010. године. Он закључује да нам је интернет ставио на располагање незамисливо обиље информација, али по цену интелектуалне плиткости коју нам не може надоместити ширина информационог океана. (Carr, 2010)

Теоријске расправе о друштвеним и педагошким последицама коришћења интернета у свету прате и систематска емпиријска истраживања информационог понашања Гугл-генерације, попут оних која су спровели ОЦЛЦ у Охају 2006. под насловом *Студентске перцепције библиотека и информационих ресурса* и Британска библиотека у Лондону 2008. под насловом *Информационо понашање истраживача будућности*. Поменуте студије преокренуле су уобичајено уверење да је Гугл-генерација информационо најписменија од свих досадашњих генерација утврдивши њене следеће карактеристике:

Привидна лакоћа у руковању и блискост са рачунарима нису праћени разумевањем садржаја, квалитета и релевантности информационих извора.

1. Студенти и ученици мало пажње посвећују евалуацији информација бирајући прве резултате са листе пронађених извора.
2. Гугл је главни информациони бренд.
3. Ретко се користе библиотечки сајтови.
4. У исто време раде више ствари на интернету.
5. Воле да се забављају, па очекују да и формално образовање буде забавно.
6. Компјутерске вештине стичу методом покушаја и погрешака, а често користе COPY-PASTE.
7. Предност дају визуелним и скраћеним информацијама, а не пуном тексту.
8. Осећају потребу да стално буду на мрежи, а другаре сматрају важнијим извором информација од формалних ауторитета.
9. Гугл-генерација не поштује интелектуалну својину. (OCLC 2006, UCL CIBER 2008).

У књизи под насловом *Гугл универзитет: образовање у (пост) информатичком добу*, Тара Брабазон (Grabazon) у само једној реченици прецизно је одредила кључни проблем читања, али и образовања у свету интернета и убрзаног развоја нових информационих и комуникационих технологија: „Кликтање замењује мишљење”. (Брабазон, 2007: 16). Нове технологије и оруђа попут Web 2.0 дозвољавају свима да партиципирају у креирању и ширењу интернетских садржаја, али растући квантитет информација и разни методи приступа не гарантују квалитет и креативност њихове употребе. Могући пут за решавање овог проблема Тара Брабазон види у обједињеном напору наставника, педагога и библиотекара да се Гугл трансформише од оруђа забаве до оруђа образовања, критичког и рефлексивног мишљења. Без обзира на глобалну технолошку и информациону инфраструктуру, информатичко друштво неће се трансформисати у друштво знања док сваки појединац не буде оспособљен да одабере, организује, пренесе и користи информације на креативан и друштвено одговоран начин.

Чини се да је кључни педагошки и епистемолошки проблем несклад између високог нивоа рачунарске писмености Гугл-генерације и ниског нивоа њене информационе писмености. Рачунарска писменост подразумева способност коришћења рачунарских система, мрежа и програма. Иако се ова вештина често поистовећује са информационом писменошћу, треба знати да се ради о два суштински различита феномена. Рачунарска писменост превасходно обухвата познавање технологије и њеног функционисања, док се информациона писменост више бави садржајем, квалитетом и релевантношћу информационих извора. Инфор-

мационо писмени су они појединци који су научили како треба учити, јер знају како је људско знање организовано, како пронаћи праве информације и како их ефикасно и друштвено одговорно користити. Информациона писменост оспособљава људе да уче током целог живота и да буду успешни у динамичном окружењу високих информационих технологија. Она је неопходна претпоставка за дубинско читање и разумевање, уместо површног претраживања и учења са инстант резултатима. (Вучковић и Тодоров 2010).

Тешко је, ако не и немогуће, дати рецепт за превазилажење кризе читања са којом се данас све дубље суочавамо. Криза читања само је израз дубље кризе вредности постмодерне епохе површности и заводљиве виртуелне реалности. Па ипак, тамо где је опасност расте и оно што може бити спасоносно. Информатичка револуција пружа нове шансе и нове изазове библиотекарској професији. Њен задатак не може бити само обезбеђивање брже доступности до свих информација и публикација, већ и неговање читалачких укуса и навика и враћање на већ помало заборављену магичну сврху читања и књига. Можда нам треба једна нова утопија о универзалном братству читалаца, за чије повезивање можемо искористити управо интернетске друштвене мреже.

Питање да ли ће књига будућности бити физичко или електронско устројство, које је кључно за информатичаре, технологе и економисте, за библиотекаре ипак нема суштински значај. Без обзира шта ће заменити књигу, за библиотекаре је најважније како разумевају природу информација и знања у савременом друштву и своју улогу посредника у комуникационим процесима. Људи мисле и осећају и желе да производе свога духа поделе са другим људима, а књига, у штампаном облику, или као електронски или виртуелни документ, само је средство за остваривање потребе за емоционалном и духовном разменом, која хумана бића чини јединственим на нашој планети.

Будуће библиотеке биће отворене и гостољубиве за разнолико мноштво – људи, публикација и услуга. Различите библиотеке и различити корисници захтеваће постојање како електронских тако и штампаних облика комуникације. У будућности ће се користити и линеарни текст и хипертекст. Библиотекари ће наставити да испуњавају двоструку мисију, да задовоље потребе корисника и да очувају тековине културе: „Сви ми представљамо Гутенбергове људе који воле и цене књигу. Замена књиге телевизором и компјутерским екраном нама делује као тријумф варваризма. Међутим, електронски медији неће уништити цивилизацију књиге. Они ће радикално променити начин на који људи делују и размишљају, док ће нови начини комуницирања временом по-

нудити могућности за одговарајуће организовање и разумевање света у коме живимо.” (Кернан, 1994: 72)

Видели смо да би интегрални концепт информационе писмености требало да обједини вредности традиционалне књижне писмености и предности електронских књига и библиотека. Па ипак, у покушају да створи слику неког будућег идеалног читаоца у свету хипертекста и интерактивности, Небојша Ковачевић с правом упозорава да оваква слика поред оптимизма технолошких утопија може садржати и једно ново искуство трагичног: „Можда то није никакав идеални читалац, натчовек дигиталног, већ парадоксално, пре очајник, понајвише налик Кјеркегоровом хероју вере. Или неки нови, још непознати трагични јунак који се сваке вечери, у мраку собе коју осветљава само хладно светло компјутерског екрана или е-читача, без страха баца у сусрет бескрајној усамљености”. (Ковачевић, 2010: 31).

Са друге стране, поклоници Гутенберга истрајаваће на уверењу да дигитална револуција неће учинити сувишним ни непотребним класични медиј књиге. Као добре и поуздане сведоке за овакав став могу позвати Умберта Ека (Есо) и Жан-Клод Каријера (Carriere) и њихово заједничко дело провокативног и инспиративног наслова: *Не надајте се да ћете се решити књига*: ” Књига је попут кашике, чекића, точка или маказа. Када сте их једном измислили, не можете их учинити бољим. Не можете направити кашику која би била боља од кашике... Књига је показала колико вреди и не видим како бисмо, за исту сврху, могли направити нешто боље од ње. Можда ће она еволуирати у својим саставним деловима, можда јој странице више неће бити од папира. Али, остаће оно што јесте.” (Каријер, Еко, 2011: 14).

Литература:

1. Birkerts, Swen (1994) *The Gutenberg elegies : the fate of reading in an electronic age*. New York: Faber and Faber.
2. Brabazon, Tara (2007) *The University of Google: Education in a (post) information age*, Aldershot: Ashgate.
3. Vučković, Željko i Todorov Nada (2010) *Kultura čitanja u vremenu Interneta*. Инђија: Народна библиотека „Др Ђорђе Наташевић”.
4. Јаничијевић, Јасна (1999) Од књиге до компјутера, *Politika*, 23.10. 1999: 21.
5. Kardanova, Marija Vasiljevna (2009) *Kultura čitanja u ritmu granične racionalnosti*, U: *Biblioteka kao ogledalo vaseljene*, priredio Dobrilo Aranitović, 424-437. Београд : Службени гласник.

6. Karijer, Žan-Klod i Eko, Umberto (2011) *Ne nadajte se da ćete se rešiti knjiga*. Čačak, Beograd : Umetničko društvo Gradac.
7. Kernan, Alan (1994) Oproštaj od pisane reči?, *Pregled*, 267/1994.
8. Kovačević, Nebojša (2010) O mogućnosti i stvarnosti: jedno (ne)aristotelovsko čitanje e-knjiga. *Kultura*, 129/2010: 20-31.
9. Negropont, Nikolas (1998) *Biti digitalan*, Beograd: CLIO.
10. OCLC (2006) College students perception of libraries and information resources. <http://www.oclc.org/reports/pdfs/studentperceptions.pdf> (20.9. 2006).
11. Penak, Daniel (1998) *Kao u romanu*, Čačak, Beograd : Umetničko društvo Gradac.
12. Rable, Fransoa (1959) *Gargantua i Pantagruel*. Beograd: Prosveta
13. Stipčević, Aleksandar (1985) *Povijest knjige*. Zagreb: Nakladni zavod.
14. UCL CIBER group (2009) Information behaviour of the researcher of the future. <http://www.bl.uk/news/pdf/googlelegen.pdf> (23.11. 2009).
15. Carr, Nicholas (2008) Is Google Making Us Stupid? <http://www.theatlantic.com/magazine/archive> (25.7. 2008).
16. Carr, Nicholas (2010) *The Shallows: What the Internet is doing to our brains*. New York: W. W. Norton.

Clicking and Thinking: Culture of Book and Reading in the Internet Age

Summary: In this paper the author investigates the mission of book and reading, from sociological, cultural and epistemological point of view, in the Internet age. The starting point of the research is the idea about book as a micromodel of entire culture. All grand shifts of communication paradigms have been followed by sharp polemics of representatives of both old and new technologies. The author emphasizes that the libraries must maintain and transfer knowledge and information in different forms, and to different carriers, media and technologies, and at the same time preserve a relationship with a book as an incarnation and a symbol of culture. Electronic media will not destroy the civilization of a book. They will radically change a way in which people work and think, while, as the time passes, the new communication forms will offer possibilities for appropriate organizing and understanding the world in which we live. The conclusion highlights the necessity of implementation of integral information literacy in the sense to develop of understanding of the quality of informational sources, critical and creative ability for transforming information into meanings, knowledge and ideas.

Key words: books, reading, libraries, culture, Internet